

Kristiansand
kommune

Birkelid

Rapport: Mulighetsstudie

insam

Kulturdirektoratet

FRA BARNEHJEMMET
I GREIPSTAD

ST. HANGAR

INNHold

Sammendrag	s 3.
Oppdraget	s 4.
Historien til Birkelid	s 5.
Status Birkelid	s 6.
Birkelid i et kulturminneperspektiv	s 8.
Offentlige føringer og planverk	s 10.
Prosess og medvirkning	s 12.
Profil og innholdskonsepter	s 14.
Organisering og institusjonalisering	s 16.
Drift og økonomi	s 18.
Vurdering av samarbeidsaktører	s 19.
Anbefalinger	s 21.
Kilder	s 25.

Mulighetsstudien er utført av Insam
AS for Kristiansand Kommune.

Insam As
Jon Mihle
Dag Erlend Lohne Mohn
www.insam.no

Drammen 2024

SAMMENDRAG

Mulighetsstudien for Sørlandets Barneheim, Birkelid, er gjennomført av Insam AS våren 2024. Kristiansand kommune ved byantikvaren har vært oppdragsgiver og arbeidet har vært finansiert av Kulturdirektoratet. Studien ble gjennomført i samarbeid med byantikvaren og i dialog med en referansegruppe bestående av interessenter, inkludert representanter fra tater-/romanifolket.

Studien vurderer og anbefaler innholdskonsepter for fremtidig bruk av bygningen fra 1929, med utgangspunkt i formidling av historien om det norske storsamfunnets håndtering av den nasjonale minoriteten tater/romani. Som en del av studien ligger det også en vurdering av samarbeidspartnere og forskjellige organisasjons- og driftsmodeller. Studien inneholder også vurderinger rundt bygningens tilstand og egnethet knyttet til fremtidig bruk.

I 1928 kjøpte Den norske omstreifermisjon eiendommen Birkelid i Greipstad, og åpnet et barneheim der i 1929, som ble drevet frem til 1957. Etter overtakelsen av staten ble bygningen omgjort til spesialskole. Norsk misjon blant hjemløse, grunnlagt i 1897, spilte en sentral rolle i statens assimilering av tater-/romani-kulturen, og drev barneheim og arbeidskolonier, ofte med tvang.

Det er få fysiske spor etter tater/romani-kultur i Norge, og enda færre synlige spor som forteller om storsamfunnets behandling av minoriteten. Selv om dette er relativt nært oss i tid, er kjennskapen i befolkningen til dette temaet liten. Samtidig er dette et tema som vekker vonde minner blant dem som ble berørt, og det er nødvendig å ha en respektfull og varsom tilnærming til både prosess og fremtidig konsept. Alle stadier i prosessen rundt Birkelid må ha en tydelig deltagelse fra og forankring i tater-/romani-miljøene og organisasjonene tilknyttet disse.

Vurdering av innholdskonseptet har vært det viktigste elementet i studien, og vil være avgjørende for hvordan veien videre organiseres og finansieres. I prosessen med referansegruppa og Kristiansand kommune har det kommet fram at det viktigste formålet med ny bruk av Birkelid vil være å formidle historien om den norske assimileringspolitikken, ved å bruke et lokalt, fysisk eksempel som arena for formidlingen. Hovedmålet med formidlingen er å bidra til økt kunnskap om hva som skjedde, for å bidra til å unngå at noe lignende skjer igjen. I dette ligger det også en mulighet og et behov for å aktualisere historien, og vise til paralleller i det norske eller internasjonale samfunnet i dag. I dette ligger for eksempel hvordan vi oppfatter og håndterer annerledeshet i dag.

Sett i lys av dette anbefales det et innholdskonsept som flere forskjellige vis blir et minnested, et sted som bidrar til at historien fortelles, og huskes. Som forhindrer at historien glemmes bort eller glemmes. Formidlingen må skje på en etterrettelig og historisk korrekt måte og må være etisk forsvarlig. Det finnes mange paralleller til andre minnesteder både i

Norge og ellers i verden. Det finnes også en organisasjon som opererer som et nettverk av slike minnesteder, «The International Coalition of Sites of Conscience». Koalisjonen er et globalt nettverk som jobber for å styrke minnestedene, gjennom erfaringsutveksling, opplæring mv. Organisasjonens prinsipper er sammenfallende med ønsker og ambisjoner som har kommet frem i dialogen med oppdragsgiver og referansegruppen. Birkelid ligger i et lite lokalsamfunn vest i Kristiansand kommune, men har potensial til å bli et minnested av nasjonal betydning hvis det utvikles med dette formålet.

Når målet er å formidle historien om assimileringspolitikken overfor romani-/taterfolket vil det være en styrke å samtidig formidle folkegruppens historie og kultur. Det er viktig å kjenne til kulturen for å forstå omfanget og konsekvensene av overgrepet storsamfunnet gjorde mot folkegruppen.

Birkelid kan parallelt være en arena for Artist-in-residence (AIR), hvor kunstnere, akademikere, forskere eller andre kan oppholde seg og jobbe. Dette bør primært være aktører som arbeider med minoritets-spørsmål, overgrep mot svake grupper og lignende som har en form for relevans for temaet for minnestedet Birkelid.

Totalt sett må innholdskonseptet være av en faglig høy kvalitet, det må ha en profesjonell kuratering og det må utvikles i samråd med tater-/romanifolkets organisasjoner.

Minnestedet Birkelid har behov for å institusjonaliseres og det er flere mulige organisasjonsformer som kan være aktuelle. En stiftelse vil trolig være den beste løsningen. Videre prosess med utvikling av konsept og samarbeid må ta en grundigere vurdering av dette spørsmålet.

Minnestedet bør ha en solid og langsiktig finansiering, og det vil være naturlig å søke bred finansiell støtte gjennom samarbeidsallianser på nasjonalt, regionalt og lokalt plan.

Kristiansand kommune har tatt et tydelig initiativ og en ledende rolle i den første fasen av å ta i bruk Birkelid til dette formålet. Kommunen bør i det videre løpet fremdeles ha en sentral posisjon, men bør tidlig søke allianser i strategiske samarbeidspartnere, for å sikre et mandat, en finansiering og en posisjon som et minnested med en nasjonal posisjon.

Mulighetsstudien anbefaler at videre utvikling av Birkelid skjer gradvis og at arbeidet prosjekter organiseres. Det anbefales også at det piloteres med midlertidige arrangementer og tiltak, for å markere at prosjektet er i gang, og for å benytte piloter som virkemiddel for å teste ut aktivitetenes egnethet.

OPPDRAGET

- MANDAT, RAMMER OG TILNÆRMING

Oppdraget

Våren 2024 har Insam as utført en mulighetsstudie for Sørlandets Barneheim, Birkelid. Studien er gjort på oppdrag fra Byantikvaren i Kristiansand kommune. Kommunen mottok etter søknad et tilskudd fra Kulturdirektoratet for gjennomføring av mulighetsstudien. Rammene for oppdraget/studien ble beskrevet i søknaden til Kulturdirektoratet.

Mulighetsstudien skulle utrede fremtidig bruk av Birkelid, vurdere ulike innholdskonsepter, mulige samarbeidspartnere og vurdere ulike typer organisering av drift. Byantikvaren i Kristiansand er prosjekteier og har opprettet en referansegruppe for prosjektet.

Det var også ønskelig å vite mer om bygningens tilstand og behov knyttet til brannsikring. Bygningen er fra 1929. Den er registrert som kulturminne av Agder fylkeskommune med kulturminne-id 299199 i Askeladden. Selv om bygningen ikke har noe formelt juridisk vern må en på grunn av dens sjeldenhet og historien den representerer legge til grunn at den kan bli fredet.

Overordnede mål for arbeidet

Sørlandets barneheim, Birkelid, er en av få bygninger i sitt slag for fortsatt eksisterer. Birkelid står som et minnesmerke over den norske statens assimileringspolitikk ovenfor taterne.

Kristiansand kommune har nå tatt initiativ til å en mulighetsstudie for å avklare hvordan dette kan gjøres. Det er første gang en av bygningene etter norsk misjon for hjemløse vurderes brukt til et slikt formål.

Målet for studien har vært å finne fram til et realistisk og omforent konsept for utvikling og bruk av Birkelid. Vi har i arbeidet etterstrebet en god forankring hos oppdragsgiver og referansegruppen. De foreslåtte konseptene i mulighetsstudien søker å ivareta de immaterielle og materielle kulturarv-verdiene til Birkelid og gi gode forutsetninger for at disse formidles og videreutvikles.

Et nøkkelspørsmål i arbeidet er definert av Byantikvar Jorunn Monrad: Kan bygningen brukes på en måte som bidrar til at historien ikke gjentar seg?

Tilnærming

Det er viktig å ta vare på sporene etter tater-/romani-kultur i Norge. Også de sporene som er forbundet med det norske samfunnets overgrep, vonde opplevelser og minner. Det har derfor vært helt vesentlig å opptre med stor varsomhet og respekt for den historien som bygningen rommer. Vårt utgangspunkt har vært at Birkelid kan spille en viktig rolle i formidling av denne vanskelige historien.

Arbeidet med å utrede ulike innholdskonsepter har vært det viktigste elementet i mulighetsstudien. Arbeidet har tatt utgangspunkt i mulighetene og behovene for å formidle en vanskelig del av vår historie, som også er relativt nær oss i tid. Hensynet til, og ønskene fra involverte representanter for romanifolket har veid tungt i arbeidet. Prosess og dialog med prosjekteier, referansegruppa og individuelle samtaler med de viktigste aktørene har vært avgjørende for retningsvalg i de forskjellige konseptene. Underveis i arbeidet har vi hatt tett dialog med prosjekteier for å avklare prioriteringer av innsatsen.

Mulighetsstudien med konklusjoner og anbefalinger er ført i pennen som en uavhengig rapport. Rapporten søker å gi en objektiv beskrivelse av situasjon og muligheter. Studien skal kunne brukes som en veiledning og beslutning for videre arbeid, som et grunnlag for samarbeid med andre organisasjoner, og som en dokumentasjon på status og veivalg overfor samarbeidspartnere, øvrig offentlig forvaltning og andre.

Byggetekniske og branntekniske vurderinger

Vi har knyttet til oss brannteknisk konsulent Tobias Jarnskjold i firmaet Byggup for å gjøre nødvendige undersøkelser og vurderinger av behov for installasjoner og tiltak. Insam har gjort grunnleggende vurderinger av tilstand, autentisitet, behov for tiltak mv. for bygningen. Omfang og nivå av både de byggetekniske og branntekniske vurderingene er avstemt i samråd med prosjekteier.

HISTORIEN TIL BIRKELID

I 1928 kjøpte Den norske omstreifermisjon eiendommen Birkelid i Greipstad og bygde nytt barnehem der. Dette ble innviet 19. november 1929. Barnehemmet på Birkelid ble drevet frem til 1957. Eiendommen ble deretter kjøpt av staten og gjort om til spesialskole. En del av barnehjemsbarna var på skolen også etter at staten overtok, men de fleste ble i 1957 flyttet til midlertidige lokaler i Industrigata 4a i Kristiansand. Norsk misjon blant hjemløse etablerte kort etter Furuheim barnehem på Eg i Kristiansand.

Norsk misjon blant hjemløse

Norsk misjon blant hjemløse var en misjonsorganisasjon som ble grunnlagt i 1897 under navnet Forening til omstreifervæsenets modarbeidelse. Foreningen drev flere barnehem og arbeidskolonier, og var helt sentral i myndighetenes forsøk på å gjennomføre assimileringspolitikken overfor tater/romani. De reisendes språk, kultur og sedvaner skulle erstattes av majoritetssamfunnets levevis. Norsk misjon blant hjemløse (Misjonen) fungerte nærmest som et statlig direktorat fram til 1989 og drev arbeidskoloni og barnehem for tater/romani. Misjonen opprettet en rekke institusjoner, der folk ble plassert for brudd på løsgjengerloven eller andre lover. Enkelte ble plassert på institusjonene som følge av løfter og/eller trusler. Misjonen oppfattet tater/romanifolket som hjemløse, og Misjonens langsiktige mål fram til nedleggelsen i 1986 å bringe taterne/romanifolket og deres barn ut av «omstreiferlivet» og inn i et ordinært samfunnsliv. Virkemidlene var opprettelse av arbeidskolonier og barnehem. Bruken av tvang økte gjennom mellomkrigstida. I etterkrigstida ble også mange ofre for tvangssterilisering. Misjonen ble nedlagt i 1986. Året etter ble stiftelsen Kirkens sosialtjeneste oppretta for å videreføre arbeidet. Arbeidskolonien Svanviken ble drevet videre til 1989, men ble så nedlagt.

I 1998 fikk romani og rom status som nasjonale minoriteter, og dermed et spesielt vern for sin kultur. En del av ofrene for tvang i Norsk misjon for hjemløses regi har fått en viss økonomisk oppreisning.

Sørlandet Barnehem

Da Sørlandets barnehem ble startet opp i 1929 var formålet å ta seg av barn av såkalte "hjemløse", dvs. tater eller omstreifere. Barna ble hentet fra hele landet og bodde på Birkelid i kortere eller lengre tid. Mange av barna ble sendt videre til fosterhem mens andre ble boende til konfirmasjonsalder. Noen av barna ble også tilbakeført til sine foreldre.

Barnehemmet ble oppført på gården Birkelid og mens barnehemmet var i virksomhet ble gårdsdriften holdt i hevd av en egen gårdsbestyrer med familie. Gårdsbestyrer i de fleste årene frem til nedleggelsen var i familie med bestyrer av barnehemmet. Barna på barnehemmet deltok i gårdsdriften i en viss utstrekning. Barnehemmet var i drift frem til 1957 da eiendommen med bygninger ble overtatt av staten.

Historien til Sørlandets barnehem er relativt godt dokumentert. Ledelsen ved barnehemmet førte en omfattende korrespondanse med ledelsen i Misjonen, og denne korrespondansen er bevart. Gjennom dette materialet har man fått informasjon om dagliglivet på institusjonen, sett med ledelsens øyne. Dokumentene som er bevart viser også godt hvilke holdninger og verdier som var rådende i perioden barnehemmet var i drift. Det er bevart fullstendig liste over alle beboerne ved institusjonen med fødselsdato, opptagelsesdato samt utreisedato.

Granskning av Sørlandet Barnehem

I 2009 opprettet Fylkesmannen i Vest-agder «Granskingsutvalget for skole- og barnehem i Aust-Agder og Vest-Agder». Utvalget gjennomførte en granskning som omfattet Sørlandets Barnehem. (ISBN 978-82-997701-1-8)

Granskningen intervjuet 10 barn som hadde hatt opphold på institusjonen i kortere eller lengre tid. Granskingsutvalget konkluderer med at den følelsesmessige omsorgen på Birkelid var svært mangelfull. Alle barna betegner denne som dårlig. Etter utvalgets oppfatning er det en klar sannsynlighetsovervekt for at dette også var tilfellet.

Barna hadde praktisk talt ingen kontakt med sine nærmeste utenom eventuelle søsken som bodde på institusjonen.

Granskingsrapporten slår fast at ris ofte ble benyttet som avstraffelsesmetode. Alle barna som forklarte seg fremholdt at en vanlig og mye brukt straff var innestengning. Barna ble låst inne i kjelleren eller i et bøttekott og lyset ble slått av. Der måtte de være i kortere eller lengre tid. Dette ble av de fleste opplevd som svært skremmende og mange av informantene sliter med dette i dag. Noen av barna forklarer seg videre om at de ble lugget i håret eller dratt i ørene. Slike former for straff forekom ofte.

Granskingsutvalgets rapport er rystende lesning og gir arbeidet med denne mulighetsstudien et dystert bakteppe. Sørlandets barnehem Birkelid er et åsted for storsamfunnets overgrep mot en nasjonal minoritet.

STATUS BIRKELID

- NYERE HISTORIE, DAGENS DRIFT OG AKTØRER

Statlig eiendom og spesialscole

Som beskrevet i forrige kapittel overtok staten eiendommen i 1957 og det ble drevet spesialscole for elever med lærevansker, Birkelid offentlige skole, fra 1957 til 1992. Nye skole- og internatbygg ble tatt i bruk i 1971. Fra 1977 var navnet endret til Birkelid skole.

Skolen ble offisielt nedlagt 1992. Samtidig ble Birkelid kompetansesenter opprettet, med ressurser fra Birkelid skole og Lunde skole.

Songdalen kommune

I 2001 kjøpte Songdalen kommune Birkelid fra staten for 5 millioner kroner under forutsetning av at eiendommen ble benyttet til allmennnyttige formål. Kommunestyret i Songdalen kommune vedtok å etablere et senter for dokumentasjon og formidling av kulturen og historien til romanifolket. Prosjektet skulle utvikles i nært samarbeid med aktuelle organisasjoner og det ble etablert kontakt med Romanifolkets landsforening. Det ble nedsatt en arbeidsgruppe for prosjektet.

Av ulike grunner strandet dette prosjektet. Vi har i vårt arbeid ikke kunne finne noen fullverdig dokumentasjon på hvorfor dette prosjektet ikke ble gjennomført som forutsatt.

Birkelid ble utredet for bruk til fengsel i 2002 men dette ble ikke gjennomført. Birkelid har i perioder etter dette også fungert som asylmottak frem til 2016.

Kristiansand kommune

Etter kommunereformen i 2020 ble Kristiansand kommune eier av bygget. Som del av forarbeidet til kommuneplanens arealdel for Kristiansand kommune 2023-2034 har byantikvaren utført en kartlegging av kulturmiljøer som er relevante for en overordnet plan. Dette har resultert i Temaplan for Kulturminner i Kristiansand kommune 2024-2034. I forbindelse med dette arbeidet har Birkelid igjen kommet på dagsorden.

Utleie

I dag er deler av bygningen utleid til Fokus Fotoklubb. Lokalene er klubblokaler og det drives også fremleie av fotostudio i lokalene. Fotoklubben leier primært 1. etasje av bygget.

2. etasje leies av en lokal vevklubb som har klubbkvelder og en rekke vever satt opp i lokalene.

Organisering og drift

Det er ikke etablert noen form for driftsorganisasjon for bygget og aktivitetene som foregår og utleievirksomheten er en videreføring fra Songdalen kommune.

STATUS BIRKELID

- BYGNINGENS ORGINALITET OG TILSTAND

Bygningens orginalitet

Birkelid er unik i den forstand at bygningen fortsatt står i stort sett i original utførelse. Det er gjort endel mindre endringer innendørs i forbindelse med en ominnredning tidlig på 1970-tallet. Dette er trolig relativt enkelt å tilbakeføre. Birkelid er et av svært få, om noen barnehjem etter Norsk misjon for hjemløse som står tilbake i relativt original tilstand. De originale tegningene for bygget eksisterer og av disse fremgår det at bygningen er i hovedsak uendret i sin form, foruten en utvidelse i husets lengderetning på et tidlig stadium. Orginale overflater er stort sett bevart i hele bygningen. I kjelleren er det originale «dusjanlegget» fortsatt bevart og gir er nært og tydelig bilde av hvordan det var her i perioden da barnehjemmet var i drift. Det er byttet ut dører på flere steder og de originale dørene er erstattet med branndører ut mot trappeløp (egen branncelle). Fasader og vinduer er stort sett originale eller fra en tidlig ombygging og fremstår som slitt, men i relativt god skikk. Sidebygget fremstår som originalt utvendig men har hatt store endringer innvendig.

Tilstand

Bygningens alder tatt i betraktning fremstår Birkelid som i relativt god stand. Det er behov for umiddelbar utvendig rehabilitering da fasaden er preget av forfall. Maling er mange steder til dels helt flakket av og uten en rask utbedring vil det være fare for at den originale kledningen får store skader. Under befaringer er det opplyst at det er mistanke om lekkasje fra tak. Det har ikke vært mulig å bekrefte eller avkrefte uten inngripende tiltak. Vi anbefaler at det utføres fuktmålinger for å vurdere dette. Taket har utløp sin levetid og vi vil anbefale at det vurderes en rehabilitering av taket.

Innvendig er tilstanden god bygningens alder tatt i betraktning. Det er i nyere tid gjort endel endringer med blant annet falske himlinger (nedsenket himling). Vi har gjort stikkprøver der vi slo fast at den originale himlingen fortsatt er på plass og fremstår som i god stand. Det er ikke gjort en fullverdig tilstandsvurdering/takst av bygningen. Vi anbefaler at dette gjøres før ytterligere avgjørelser i forhold til fremtidig bruk.

Brannteknisk vurdering

Den eksisterende bygningsmassen har tidligere kun vært tilrettelagt for varig bruk i 1. og 2.etasje. Etasjene kan utnyttes til ulike formål, så fremt utettheter i branncellebegrensende konstruksjoner utbedres. Det forutsettes at 3.etasje ikke benyttes til varig personopphold.

Ved ønske om å utnytte 3.etasje og eventuelt kjellerplan, vil man måtte gjennomføre branntekniske tiltak. Dette vil medføre installasjon av et automatisk slukkeanlegg som også vil være et godt sikringstiltak for å ivareta verdisikkerheten i bygget.

Løsningsforslag med tiltak

Ved gjennomføring av branntekniske tiltak, vil man kunne løfte bygningens branntekniske tilstand, slik at man tilfredsstiller krav gitt for bygningsbrannklasse 2. Dette vil gi mulighet for utvidet utnyttelse av kjellerplan og 3.etasje, i tillegg til at det vil være enklere å etablere flere brannceller i 1. og 2.etasje. Ved oppdeling av etasjene må man se nærmere på alternative rømningsretning fra vindu/balkong på gavlvegger. Forholdene vil medføre søknadsplikt hvor TEK17 skal legges til grunn for prosjekteringen. Følgende forhold må minst oppgraderes (det presiseres at dette ikke er en uttømmende liste):

- Oppgradering av branncellebegrensende konstruksjoner, etasjeskiller og brannvegger mot trapperom, slik at disse minst tilfredsstiller krav til EI 60 [B 60].
- Tiltak for ivaretagelse av kjølesone mellom brannceller i ulike plan, dette vil eksempelvis være installasjon av et automatisk slukkeanlegg, eller eventuelt oppgradering av vinduer.
- Kartlegging og tilrettelegging av tilgjengelig slukke vann for brannvesenet.
- Ved oppdeling i ulike brannceller må også alternative rømningsretninger vurderes, eventuelt om man etablerer en rømningskorridor mellom trapperommene.

Med utgangspunkt i at man oppgraderer bygningsmassen slik at denne tilfredsstiller brannklasse 2, vil man kunne utnytte samtlige plan i bygningen hvor brukerformål vil kunne være et av følgende eller en kombinasjon av disse: Bolig, skole, barnehage, fritidshjem, håndverk og lager eller kontorer, samlingslokale eller museum.

For med utfyllende informasjon se vedlegg: *Brannteknisk mulighetsstudie*.

BIRKELID I ET KULTURMINNEPERSPEKTIV

- OVERORDNEDE FØRINGER OG HISTORIKK

Tidlig bevaring i Norge

I Norge har bevaring av kulturminner blitt satt i system og foregått siden 1844, hvis man tar utgangspunkt i etableringen av Fortidsminneforeningen og «oppdagelsen» av den norske kulturarven. Fra et tidlig tidspunkt var det stor oppmerksomhet rundt å oppdage og definere «det norske». Hensikten var at folk skulle opplyses om hvilke verdier våre forfedre hadde skapt. Hovedvekten av innsatsen ble lagt på oldtiden og middelalderen, blant annet fordi man så at stavkirker ble revet til fordel for oppføring av større kirkebygg som kunne romme større deler av sognet.

I 1905 fikk Norge sin første lov om bevaring av fortidsminner, og i 1912 ble

Riksantikvarembudet etablert, etter sterkt press fra Fortidsminneforeningen, som i praksis hadde hatt ansvaret for kulturminnevernet fram til da. Det offentliges ansvar og konkrete rolle ble stadfestet i loven om bygningsfredning i 1920.

Omtrent på samme tid var det strømninger i samfunnet knyttet til å dyrke fram den norske identiteten. Grunnlov, nasjonsbygging og unionsoppløsning gjorde sitt til at det ble lett etter symboler på hva det norske var. Fjellbondens kulturminner i Nord-Gudbrandsdalen og i Vest-Telemark ble trukket fram og løftet opp, og ble etter hvert identitetsmarkører for det norske. Noe senere ble det stor oppmerksomhet rundt de store og fornemme kulturminnene. Adelens og overklassens herskapshus, storgårder, lystgårder og staselige villaer i byene ble fredet for ettertiden. Det utsøkte, påkostede, med store arkitektoniske kvaliteter skulle tas vare på for ettertiden.

Andre kriterier

Etter mange tiår hvor betydningen av kriterier som autentisitet, alder eller arkitektonisk og kunstnerisk verdi hadde dominert kulturminnevernet i Norge, ble det etterhvert viktig å ta med flere kriterier inn i vurderingen. Det ble viktigere å dokumentere, og ta vare på vanlige folks kulturminner. Husmannsplasser og arbeiderboliger. Spor etter næringsvirksomhet, industrivekst og samferdsel. Kulturminner med spesielt stor identitetsverdi, eller historisk verdi ble viktigere. Dette fordi de kunne være knyttet til historiske hendelser eller til historiske personer hvis fortelling var viktig å ta vare på. Det ble etterhvert et større fokus på de immaterielle kulturminneverdiene. Historiske hendelser, kunnskap og tradisjoner knyttet til håndverk og bruk av kulturminnene ble også mer vektlagt.

Urfolk og nasjonale minoriteter

Det har også blitt en økt oppmerksomhet rundt kulturminner og -miljøer knyttet til andre grupper i samfunnet. Det finnes en rekke felleskap som har sin egen kulturarv, men som ikke har blitt trukket fram som en del av det offisielle norske storsamfunnets historie. Det har blitt en økt forståelse for betydningen av å ta vare på historien til forskjellige marginaliserte grupper, urfolk og nasjonale minoriteter. I Stortingsmelding 16, Leve med kulturminner (2005-2006) fikk Riksantikvaren i oppdrag å kartlegge skjevheter i bestanden av fredete kulturminner i Norge. Det ble her tydelig avdekket at blant annet minoriteters kulturminner var sterkt underrepresentert.

Riksantikvaren har pågående en satsing på urfolk og nasjonale minoriteter, som blant annet innebærer å vurdere behov for fredning, kartlegginger og registreringer av kulturminner fra disse gruppene. Siden 2016 har dette arbeidet med å fremme nasjonale minoriteters kulturmiljø pågått. Det har til nå blitt jobbet mye med kvenske/norsk-finske, jødiske og skogfinske kulturmiljø. Riksantikvaren er nå i gang med romanifolkets/taternes kulturminner.

Romanifolkets/taternes kulturminner

Kulturminner forteller ofte historier om hvordan vi har bodd eller hvordan vi har arbeidet for å livnære oss. Et omreisende folk setter andre spor etter seg enn de som er bofaste. De har, i hvert fall deler av året, vært på veien, på flyttefot gjennom forskjellige deler av landet. Dette innebærer at det finnes få «tradisjonelle» kulturminner som for eksempel bygninger som representerer romanifolkets historie. Det gjør at de få som finnes blir ekstra viktige.

Det finnes mange gjenstander som forteller om taternes liv og virke. Det er et eget håndverk med sine kjennetegn og særtrekk. Samtidsarkeologiske arbeider har avdekket spor etter liggeplasser hvor taterne har holdt til forskjellige steder i landet. Det finnes også båter knyttet til sjøreisende som har blitt tatt vare på. Men det finnes få bygninger. Tater-Millas hus i Våler er et unntak. Boligen ble fredet i 2023.

BIRKELID I ET KULTURMINNEPERSPEKTIV

- BEGREPER OG KULTURMINNEVERDIER

Begrepsavklaringer

Det er i dialogen med tater/romanifolket kommet innspill om at Birkelid ikke representerer deres kultur. Dette er vi helt enig i. Vi ser at det er et behov for en avklaring av begrepene som vi bruker i denne rapporten i forhold til Birkelid som et kulturminne.

Kulturminne

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Identitetsverdi

Kulturminner er nasjonsbyggende. De gir regionen, kommunen og lokalsamfunnet særpreg. De er viktige innslag i landskapet, tunet eller gatebildet. De kan være knyttet til bestemte aktiviteter eller ha særskilt symbolsk betydning. De kan være viktige for menneskers identitet og følelse av tilhørighet eller historisk forankring.

Birkelids kulturminneverdier

Birkelid forteller først og fremst om det norske storsamfunnets behandling av romanifolket. Et stort og synlig minne som langt på vei har den samme utforming som da den fungerte som barnehjem. Misjonens barnehjem fantes flere steder i landet, men flere er revet eller har blitt ombygget til det ugjenkjennelige. Mange har blitt solgt til private eiere.

Den symbolske verdien av bygningen er svært stor. Den kan vekke vonde minner hos mange, men står også tydelig fram som et fysisk, synlig bevis på politikken som Norge førte gjennom mange år. Den har dermed også en stor historisk verdi som sted for formidling av denne historien. Det er også en stor identitetsverdi knyttet til bygningen for tater-/romanibefolkningen i området og i landet for øvrig.

Autentisitet har også betydning for verdien av kulturminnet Birkelid. At bygningen er relativt lik opprinnelig utførelse forsterker kulturminneverdier og potensialet for formidling av historien. En forsiktig tilbakeføring av rommene til slik de var den gang det var barnehjemsdrift vil bidra positivt til dette. Tilbakeføring av mindre endringer ellers på

bygningen vil også være heldig. Det bør være et mål at alle endringer som foretas tilfører bygningen opprinnelige egenskaper.

Hva kan en fredning bety?

En fredning etter kulturminneloven vil inneholde bestemmelser som regulerer hva som er mulig og ikke mulig av endringer for bygningen og anlegget rundt. Bestemmelsene vil trolig rette seg mot å bevare så mye som mulig av opprinnelig utforming. Det er etter vårt syn lite sannsynlig at en fredning vil komme i konflikt med mulighetsstudiens anbefaling om bruk av Birkelid, en fredning vil heller sikre og forsterke de viktigste kulturminneverdiene til bygningen.

En fredning vil også innebære mulighet for tilgang til Riksantikvarens/fylkeskommunens tilskuddsordninger. Dette kan avhenge noe av eierforholdene til bygningen. Det bør videre undersøkes om Riksantikvarens satsing på nasjonale minoriteter også vil gi muligheter for økonomisk støtte til istandsetting og tilbakeføring.

Riksantikvaren

Riksantikvaren er som nasjonal kulturmiljømyndighet ansvarlig for at mangfoldet i samfunnet reflekteres i kulturmiljøene som ivaretas for ettertiden. Siden 2016 har Riksantikvaren arbeidet med å fremme nasjonale minoriteters kulturmiljø. Satsningen skal blant annet øke bevisstheten rundt romanifolket/taternes kulturarv. Satsningen blir koordinert av Riksantikvaren. Riksantikvaren understreker at fylkeskommunene har et særlig ansvar for å samle informasjon om kulturminner knyttet til romanifolket/taterne i sine fylker. Målet for satsingen er en bevaring av et representativt utvalg av kulturminner, det er også et mål med kunnskapsutvikling og bevisstgjøring om taternes kultur og levesett. Arbeidet skal ha et sterkt fokus på involvering og medvirkning fra folkegruppen.

OFFENTLIGE FØRINGER OG PLANVERK

- TATERE/ROMANIFOLKETS STATUS SOM NASJONAL MINORITET

Når man skal vurdere Birkelid opp mot offentlige planverk er det etter vår oppfatning riktig å gjøre dette i lys av historien stedet har som et åsted for storsamfunnets overgrep mot en nasjonal minoritet. Man har de siste 20-30 årene fått et betydelig styrket bevissthet rundt rettighetene til nasjonale minoriteter og romani/tatere har som en del av denne prosessen fått en annen status både internasjonalt og nasjonalt. Når dette er sagt er det samtidig viktig å peke på at denne gruppen fortsatt opplever en stigmatisering og det fines en rekke fordommer i samfunnet som rammer dem.

Internasjonalt

FNs konvensjon om politiske og sivile rettigheter, artikkel 27. slår fast at: «I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion, eller bruke sitt eget språk.» Konvensjonen er innarbeidet i det norske lovverket ved menneskerettsloven av 1999. Denne loven går foran bestemmelser i annen nasjonal lovgivning. Norge har dessuten ratifisert to internasjonale avtaler som er sentrale når det gjelder rettighetene til de nasjonale minoritetene: Den europeiske pakten om regions- og minoritetsspråk og Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter pålegger statene å legge forholdene til rette for at de nasjonale minoritetene kan uttrykke, bevare og videreutvikle sin kultur og identitet. Norge ratifiserte avtalen i 1999. Norge har gjennom rammekonvensjonen forpliktet seg til å "fremme en ånd av toleranse og tverrkulturell dialog og treffe effektive tiltak for å fremme gjensidig respekt og forståelse og samarbeid mellom alle personer som bor på deres territorium, uansett disse personers etniske, kulturelle, språklige eller religiøse identitet, særlig på områdene utdanning, kultur og media.»

På tross av disse konvensjonene er det viktig å understreke at det fortsatt er store utfordringer for folkegruppen og EUs «Strategic Action Plan for Roma and Traveller Inclusion (2020-2025)» slår fast at mange av de 10-12 millioner romani og reisende i Europa lider under fattigdom og utenforskap. Eksistensen av utbredt antisiganisme forsterker og forverrer deres økonomiske og sosiale status. Disse ulikhetene vedvarer til tross for pågående innsats på nasjonalt, europeisk og internasjonalt nivå.

Statlige føringer

Norge har, i tillegg til samene, flere folkegrupper som har århundrelang tilknytning til landet. Vi har fem nasjonale minoriteter: jøder, kvener/norskfinner, skogfinner, rom og romanifolket/tatere. Vern av minoriteter er en viktig del av menneskerettighetene, og bygger på prinsippene om likebehandling og ikke-diskriminering. FNs konvensjon om politiske og sivile rettigheter fremhever dette. Gjennom ratifikasjonen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, har Norge forpliktet seg til å følge opp dette ansvaret.

I februar 1998 ba norske myndigheter offisielt om unnskyldning for hvordan romanifolket/tatere har blitt behandlet. I januar 2011 oppnevnte regjeringen, i etterkant av oppfordringer fra Helsingforskomiteen og organisasjonene for romanifolket/tatere, et granskningsutvalg. Utvalget så på norsk politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag. Utredningen (NOU 2015: 7, Assimilering og motstand) viser at folkegruppen på 1900-tallet ble utsatt for en hardhendt assimileringsspolitikk fra norske myndigheter. Politikken har hatt svært negative konsekvenser for enkeltpersoner og folkegruppen som helhet, og påvirker relasjonen mellom taterne/romanifolket og storsamfunnet også i dag. Utredningen anbefaler at norske myndigheter bør vurdere tiltak på flere områder for å oppnå rettferdig og forsoning.

Romanifolkets/taternes kulturfond

Romanifolkets/taternes kulturfond ble opprettet som en kollektiv oppreisning til romanifolket/tatere for de overgrep folkegruppa var utsatt for. Stortinget bevilget i 2004 75 millioner kroner til fondet. Midlene skulle blant annet brukes til tiltak og aktiviteter for å fremme bevaring og utvikling av romanifolkets/taternes kultur, språk og historie. Pengene ble plassert på en rentebærende konto, og avkastningen ble i utgangspunktet forvaltet av en stiftelse, styrt av romanifolkets egne organisasjoner, Stiftelsen romanifolkets/taternes kulturfond. Fra 2014 ble fondet avløst av en årlig bevilgning over statsbudsjettet. Dette er i dag etablert som en støtteordning som forvaltes av Kulturdirektoratet.

OFFENTLIGE FØRINGER OG PLANVERK

- LOKALE OG REGIONALE FØRINGER

Lokale og regionale føringer

Vi har ikke kunnet finne regionale planer eller føringer som har direkte påvirkning på utviklingen av Birkelid. Romanifolket/taterne er ikke trukket frem i gjeldende planverk for Agder fylkeskommune. Når dette er sagt er det viktig å påpeke at det i gjeldende periode pågår et stort planarbeid som kan gi føringer som påvirker arbeidet. Det er som før nevnt lagt føringer fra Riksantikvaren der det understrekes at fylkeskommunene har et særlig ansvar for å samle informasjon om kulturminner knyttet til romanifolket/taterne i sine fylker. Målet for satsingen er en bevaring av et representativt utvalg av kulturminner, det er også et mål med kunnskapsutvikling og bevisstgjøring om taternes kultur og levesett. En satsing på Birkelid fra regionale myndigheter vil være i tråd med disse føringene.

Det ble lagt rammer for bruken av Birkelid i 2001 da Songdalen kommune kjøpte Birkelid fra staten. En forutsetning for avtalen var at eiendommen ble benyttet til allmennyttige formål. Kommunestyret i Songdalen kommune (nå Kristiansand kommune) vedtok å etablere et senter for dokumentasjon og formidling av kulturen og historien til romanifolket.

Kristiansand Kommune har nylig vedtatt Temaplan for kulturminner i Kristiansand kommune 2024–2034. Denne planen løfter frem minoritetens kulturarv og Birkelid spesielt:

«Birkelid vurderes til nasjonal verdi og bør vurderes sikret gjennom plan. De kulturhistoriske verdiene forbundet med bygningen bør formidles ved en form for markering eller minnesmerke. Det bør utarbeides en mulighetsstudie for å vurdere mulig bruk av denne bygningen, eventuelt andre, for å videreføre prosjektet som ble lansert av Songdalen kommune i 2001 (dokumentasjons- og kultursenter), og for å kartlegge relevante aktører som eventuelt kan eller bør involveres i et slikt prosjekt. Formidling av kulturminner etter tater bør planlegges i samarbeid med relevante interne og eksterne aktører.»

Denne vedtatte temaplanen gir tydelige føringer og mandat til å utvikle Birkelid.

PROSESS OG MEDVIRKNING

Prosess

Utarbeidelsen av denne studien har skjedd i tett dialog med oppdragsgiver. Arbeidet har skjedd over en periode på syv måneder og i denne perioden er det gjennomført en rekke dialogmøter med oppdragsgiver både fysisk og digitalt. Det er gjennomført to befaringer på Birkelid sammen med bygningsansvarlig fra Kristiansand kommune samt Byantikvar, lokal representant for LOR og LIM konsulent (Likestilling-Inkludering-Mangfold) i Kristiansand kommune. Brannteknisk konsulent har gjennomført befaring på Birkelid og det har vært gjennomført befaring og møte på Søgne gamle prestegård. Prosessen har vært åpen og inkluderende og vi har hatt samtaler med en rekke uavhengige aktører i prosessen.

Det er gjennomført to samlinger med referansegruppen samt et åpent møte på Litteraturhuset i Oslo. På samlingen i Oslo ble det også gjennomført møte med Justine di Mayo fra International Sites of conscience. Hun leder europakontoret for det internasjonale nettverket for minnesteder forbundet med kollektive traumer. I møtene med referansegruppen og i det åpne møtet på Litteraturhuset har det en rekke ganger vært lagt vekt på representasjon fra folkegruppen i arbeidet. Vi har opplevd at vi har etablert en tillitsfull og god dialog med referansegruppen underveis i arbeidet. Vi er blitt møtt på en ærlig og direkte måte og har fått innsikt i gruppens historie, tanker og ønsker for fremtiden.

Medvirkning

I sin tildeling til utarbeidelsen av denne mulighetsstudien har Kulturdirektoratet stilt som betingelse at det opprettes en bredt sammensatt referansegruppe med deltagere med tilknytning til barnehjemmet. Byantikvaren har etablert en referansegruppe som består av personer som har tilknytning til temaet på nasjonalt nivå og på lokalt nivå.

Referansegruppen har bestått av:

Linn Iren Oland, Taternes Landsforening, Holger Gustafsen, Taternes Landsforening
Øistein Hatlebakk, Landsorganisasjonen for Romanifolket, Lars Harstad,
Landsorganisasjonen for Romanifolket, Øystein Dybesland, leder Greipstad historielag, Jo Van Der Eynden, historiker, Bernt Eide, journalist og forfatter
Jim Roger Pettersen, musiker, Heidi Marthinsen, musiker, Olav Bastrup, forfatter.

Hovedfunn

Referansegruppen understreker at dette prosjektet har en nasjonal betydning. Barna som bodde på Birkelid kom fra hele landet og Birkelid er også et eksempel på en del av Norges historie. Det ble presisert at dette ikke handler om taternes historie, men hvordan Norge har behandlet folkegruppa. Referansegruppen løfter frem mulighetene som ligger på Birkelid for læring. Birkelid kan fungere som et godt utgangspunkt for å fortelle skoleungdom, naboer og lokalbefolkning, utdannings- og opplæringsinstitusjoner, spesielt de som utdanner lærere om denne delen av Norges historie.

Referansegruppen har kommet med mange innspill om hvilke aktører som kunne være aktuelle som partnere i utviklingen av Birkelid; Fylkeskommunen, kommunen, Kulturdirektoratet, Riksantikvaren, Universitetet i Agder og Likestillingssenteret. Det ble også referert til "Kjenn oss", som er et prosjekt for kompetanseheving rundt nasjonale minoriteter og urfolk.

Vi ser en utålmodighet i referansegruppen etter at noe skal skje raskt. Det er kommet mange innspill på «lavterskel» tiltak som kan igangsettes uten store kostnader og forberedelser. Disse ønskene er tatt hensyn til i våre anbefalinger og faller innenfor det vi har valgt å kalle temporære prosjekter og placemaking-strategier.

Barrierer og utfordringer – hva er potensielle barrierer og utfordringer for arbeidet?

I møtet med referansegruppen ble det problematisert at et finnes lite kunnskap i befolkningen, både om kulturen og om hvordan storsamfunnet har behandlet taterne. Dette bør vendes til å bli en mulighet.

Et annet element som ble trukket frem er at at myndigheter oppfattes fremdeles av mange tater som lite troverdige. Det kan derfor være en utfordring å samarbeide om et prosjekt som Birkelid. Det ble sterkt understreket at taterne måtte ha en tydelig rolle i prosjektet videre og at de måtte være med å avgjøre hva Birkelid skal bli – i samarbeid med myndighetene. Referansegruppen er samtidig opptatt av at det er viktig å lykkes med prosjektet og at de ønsket satsingen velkommen.

- Vi har en utfordring når det gjelder tillit. Og det gjelder begge veier. Taterne har liten tillit til myndigheter og myndighetene har liten tillit til oss. Tillit mellom partene blir helt avgjørende for å lykkes i dette prosjektet.

Ønsker og håp for Birkelid

Referansegruppen er tydelige på at Birkelid bør være stedet som markerer storsamfunnets overgrep og dårlige behandling av taterne. Det finnes ikke et slikt sted i dag. Vi har fra før av flere steder som formidler reisendes kultur og historie, inkludert gjenstander knyttet til folket. Det som mangler er et sted som tydelig forteller historien om alt det gale som skjedde. Dette er et åpent sår. Birkelid er et eksempel på strukturell rasisme, dette ønsker referansegruppen å få formidlet til mange flere. Referansegruppen mener at Norge i liten grad har tatt et oppgjør med alt det storsamfunnet gjorde. Birkelid kan bidra til at denne lite stolte delen av vår nære historie kan bli en del av den kollektive bevisstheten.

Referansegruppen ønsker at en vesentlig del av konseptet bør være å aktualisere det som skjedde mot folkegruppen opp mot utfordringer i samfunnet vårt i dag. Hvordan behandler vi folk som er annerledes? Hvordan behandler vi forskjellige minoriteter i dag? Hva kan vi lære av historien?

- Kultursensitivitet er et viktig ord. Dette rommer både mulighetene og barrierene. Historien har blitt fortalt av folk som ikke er tater. Det er viktig at de som selv er en del av gruppen tar eierskap til historien. Det er en kjennsgjerning at det er for lite kjennskap i befolkningen til alt det gale som skjedde, og at dette har skjedd så nært oss i tid.

- I 2029 er Birkelid 100 år. Det bør markeres og kan være en milepæl. Likevel er det også viktig å få til noe på kort sikt. Det kan være et midlertidig arrangement, tiltak som viser at her kommer det noe mer. For å markere og for å komme i gang. Helt vesentlig at vi både gjør noe på kort sikt mens vi arbeider med hva Birkelid skal bli på lang sikt.

- Birkelid bør være stedet som markerer storsamfunnet Norges overgrep og dårlige behandling av taterne. Det finnes ikke et slikt sted i dag. Vi har fra før av flere steder (Glomdalsmuseet, Haugalandsmuseet og Lillesand Museum), som formidler reisendes kultur og historie, inkludert gjenstander knyttet til folket. Det som mangler

er et sted som tydelig forteller historien om alt det gale som skjedde. Dette er et åpent sår, som Birkelid kan bidra til at blir formidlet.

- En vesentlig del av Birkelid-konseptet bør være å aktualisere det som skjedde mot samfunnet vårt i dag. Hvordan behandler vi folk som er annerledes i dag? Hvordan behandler vi forskjellige minoriteter i dag? Hva kan vi lære?

- Myndigheter oppfattes fremdeles av mange tater som en trussel. Men i denne sammenhengen skal vi samarbeide med myndighetene. På forskjellig vis. Da er det viktig at taterne er i posisjon til å styre, at det er taterne som avgjør hva Birkelid skal bli – i samarbeid med myndighetene.

- Det er en risiko for at prosjektet strander. Det er allerede 20 år siden ideen kom om å etablere en satsing på Birkelid. Vi må ikke mislykkes, vi må få til noe bra. Noe som er realistisk å få på plass og som får en stabil drift.

PROFIL OG INNHOLDSKONSEPTER

- HVA KAN BIRKELID BLI I FREMTIDEN?

En mulighetsstudie skal få fram nye ideer og potensial for ny utvikling. I dette arbeidet har vi vurdert mulige konsepter og forskjellige løsninger for Birkelid. Her skal vi forsøke å belyse mulige innholdskonsepter.

Sørlandets barnehjem har en helt spesiell historie som både åpner opp for ideer og muligheter samtidig som den legger tydelige føringer på hva som oppleves som etisk og relevant. Disse perspektivene har vært retningsgivende for oss i arbeidet med å vurdere relevante konsepter for Birkelid. Vi har underveis i arbeidet fått en rekke innspill og vil særlig trekke frem dialogen med referansegruppen som viktig. Dialogen med oppdragsgiver har også vært sentral i arbeidet.

Overordnede føringer

Slik vi ser det må alle planer og aktiviteter som omhandler Birkelid utvikles i samråd med tater-/romanifolkets organisasjoner og det må i fellesskap legges tydelige føringer for hva som ansees som relevant og etisk forsvarlig.

Videre drift etter dagens profil

Det foregår aktivitet på Birkelid i dag. Både første og andre etasje er utleid til lokale lag og foreninger og det foregår regelmessig aktivitet i lokalene. En videre utvikling av Birkelid må forholde seg til den aktiviteten som er der i dag. Kristiansand kommune som administrerer bygget i dag må finne gode løsninger for alle de involverte partene uansett hvilke løsninger man ønsker å satse på for Birkelid.

Vurdering

Etter vår vurdering vil det være mulig å forsette dagens aktivitet på Birkelid. Hvis man ønsker å videreutvikle Birkelid i tråd med ambisjonene som er lagt til grunn vil det derimot være behov for en omorganisering av utleieforholdene. I en overgangsfase vil det trolig være mulig å se på intern omorganisering av rommene for å frigjøre plass til ønsker for ny aktivitet. På sikt vil det, avhengig av ambisjonsnivå på satsingen, trolig være behov for å frigjøre større arealer og deler av dagens aktivitet vil ha behov for andre lokaler.

Et minnested, Sites of conscience

I møte med referansegruppen har vi erfart at behovet for å huske konkurrerer ofte med det like sterke presset om å glemme. Vi tror at å «glemme», selv med de beste intensjoner, eller

å slette fortiden kan hindre nye generasjoner i å lære av feilene som ble begått og ødelegge muligheter for å utvikle ny forståelse fra alle parter.

Et «Site of Conscience» er et minnested – for eksempel et historisk sted, stedsbasert museum eller minnesmerke – som forhindrer at historien glemmes og arbeider for å fremme mer rettferdige og humane samfunn i dag. Et slikt minnested (Sites of Conscience) gir rom for å huske og bevare vanskelige minner, og det gir muligheter for å knytte forbindelser mellom fortiden og relevante dagsaktuelle menneskerettighets-spørsmål.

The International Coalition of Sites of Conscience er et globalt nettverk av historiske steder, museer og minnesmerker som er dedikert til å fremme og beskytte menneskerettigheter over hele verden grunnlagt i 1999. Koalisjonen er det eneste verdensomspennende nettverket av minnesteder. Med over 370 medlemmer i mer enn 65 land arbeider organisasjonen for å styrke medlemsorganisasjonene gjennom bevilgninger, nettverksbygging, opplæring med mer. Medlemmene i Sites of Conscience kommer i alle former og størrelser – fra store organisasjoner som Smithsonian til små minnesmerker. Medlemmer av koalisjonen inkluderer museer, minnesmerker, historiske steder, offentlige parker og ikke-statlige organisasjoner. Alle medlemmer slutter seg til prinsippene for organisasjonen:

- Tolke historie med utgangspunkt i stedet
- Engasjere publikum i programmer som stimulerer til dialog om aktuelle sosiale spørsmål
- Stimulere til en offentlig samtale om problemstillinger knyttet til sitt minnested
- Engasjere seg lokalt, nasjonalt og internasjonalt for å arbeide for sannhet og rettferdighet

Vurdering

Vi vurderer etablering av et Site of Conscience som et godt tiltak for Birkelid. Dette vil være en tydelig markering av stedets betydning og ha en sterk symbolsk verdi. Vi mener at rammene som ligger i prinsippene for et Site of Conscience harmonerer godt med de innspillene som er kommet frem i dialogen med referansegruppen.

Det er imidlertid viktig å understreke at det å etablere et Site of Conscience forplikter. Etableringen må følges opp med relevante aktiviteter som undervisning, utstillinger og deltakelse i den offentlige samtalen om relevante tema. Det vil kreve en aktiv holdning og må følges opp over tid.

Senter for de reisendes kultur

Det har blitt understreket i dialogen med referansegruppen at det er viktig å kjenne og formidle kulturen for å se storsamfunnets overgrep på tater-/romanifolket i en sammenheng. Det er blitt uttrykt et ønske om å ta vare på sporene etter tater-/romani-kultur i Norge og ikke minst formidle den kulturen som er levende og stimulere til nyskaping og revitalisering med utgangspunkt i kulturen og historien.

Det er også kommet motforestillinger mot å bruke Birkelid som et kultursenter. Det er blitt fremhevet at historien som bygget rommer oppleves som vanskelig og at det er for mange vonde og opprivende følelser og assosiasjoner til stedet.

Referansegruppen hadde mange innspill og forslag som kan være relevante å ta med i vurderingen av Birkelid som en kulturarena. Ønsket om at historien om Birkelid kan være et utgangspunkt for å lære og for å sørge for at historien ikke gjentar seg har vært løftet frem og ikke minst spørsmålet om hvordan vi ser på annerledeshet i dagens samfunn.

Vurdering

Vi tror at Birkelid kan være en god arena for formidling av tater-/romani-kultur. Men vi vil understreke at dette må settes inn i en tydelig sammenheng som formidler og respekterer den historien som stedet bærer med seg. All aktivitet på Birkelid må gjøres med respekt for de mange vonde skjebner og personlige tragedier som er knyttet til stedet. Organiseringen av en slik aktivitet må skje i samråd med tater-/romanifolkets organisasjoner og det må legges tydelige føringer for hva som ansees som relevant og etisk forsvarlig.

Vi tror at den opprinnelige planen for Birkelid som et senter for dokumentasjon og formidling av kulturen og historien til romanifolket kan være et godt utgangspunkt å arbeide videre med, men dette vil kreve en sterk faglig forankring og det vil være behov for betydelig støtte fra nasjonale institusjoner for å sikre et etterrettelig og faglig forsvarlig dokumentasjonssenter.

Artist in residence

Artist-in-residence (AIR) programmer gjør det mulig for kunstnere, akademikere, kuratorer, og andre mennesker i kreativt arbeid å jobbe og oppholde seg et annet sted enn i sitt vanlige miljø. AIR opphold gir tid til refleksjon, forskning, presentasjon og produksjon. Det gir også en mulighet til å utforske egen praksis i et annet samfunn eller miljø, møte nye mennesker, bruke nye materialer og oppleve livet på et nytt sted. Noen residencies er innlemmet i større institusjoner. Andre organisasjoner eksisterer for å støtte artist-in-residencies. Artist-in-residencies kan være knyttet til museer, universiteter, gallerier, teater, kommuner, offentlige etater, og festivaler. De kan være sesongbetont, pågå hele året, eller være knyttet til et bestemt arrangement. De er lokalisert i byrom, i landlige omgivelser, eller i naturen. Det finnes hundrevis av artist-in-residencies og AIR-organisasjoner over hele verden.

AIR-modell for Birkelid

Den vanskelige historien som Birkelid representerer legger slik vi ser det spesielle føringer på hvordan en AIR-modell bør innrettes. Trolig vil det være behov for å utforme en en tematisk orientert ramme for en slik ordning. Ved å etablere statutter for AIR-ordningen kan man legge føringer for hvem som kan benytte ordningen og hvilke tema som er aktuelle. Gjennom en slik løsning vil man kunne trekke til seg interessante og ikke minst relevante mennesker og prosjekter. Det er også vanlig at det settes krav til en eller annen form for formidling, utstilling eller foredrag fra de som benytter AIR-ordningen. Dette vil kunne gi Birkelid en jevn strøm av spennende, relevante og utadretta aktiviteter. Eksempler på rammebetingelser kan være:

- Prosjekter som vil bidra til å heve kompetansen om nasjonale minoriteter og urfolk.
- Prosjekter som løfter frem urett og overgrep mot svake grupper i samfunnet
- Internasjonale utvekslingsprogram for urfolk og minoriteter
- Ordningen kan omfatte forfattere, kunstnere, studenter og forskere m.fl.

Vurdering

Vår vurdering er at en AIR-ordning for Birkelid vil kunne være en god måte å skape liv og aktivitet i bygget. Utviklingen av en AIR-modell for Birkelid kan skje gjennom pilotering og prøveprosjekter. Man kan teste ut omfang, varighet og hyppighet for å finne et format som er tilpasset ressurser og organisatorisk kapasitet. Vi anbefaler at man etablerer samarbeid med nasjonale og internasjonale organisasjoner for å markedsføre et slikt tilbud og for å tilegne seg kunnskap og faglig kompetanse.

Samlet vurdering av innholdskonsept

Som nevnt innledningsvis i dette kapittelet må alle planer og aktiviteter som omhandler Birkelid utvikles i samråd med tater-/romanifolkets organisasjoner og det må i fellesskap legges tydelige føringer for hva som ansees som relevant og etisk forsvarlig. De forslagene som er vurdert her utelukker ikke hverandre og vil alle kunne fungere i samspill med hverandre. Et nøkkelspørsmål vil være hvordan man i den videre utviklingen skal sikre kvalitet og troverdighet knyttet til de valgene man tar. Det vil i de neste kapitlene drøftes ulike organisasjons- og driftsformer. Dette må sees i sammenheng med de innholdskonseptene man velger å arbeide videre med.

Uansett hvilke innholdskonsepter man velger for å utvikle Birkelid vil det være behov for betydelige ressurser både administrativt, faglig og økonomisk. Det vil være behov for etablere et stort nettverk av samarbeidspartnere, lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

ORGANISERING OG INSTITUSJONALISERING

- VURDERING AV ULIKE DRIFTSFORMER

Med institusjonalisering menes hvordan ulike forhold er "satt i system". Dette betyr for eksempel hvordan ansvar og roller er fordelt (organisering), budsjettprosesser er organisert, hvilke finansieringsordninger som finnes, og hvilke utviklingsprogram som finnes og hvordan disse er organisert. Uten systematisk institusjonalisering kan utviklingsprosjekter lett begrenses til engasjement og debatt, uten at dette resulterer i konkrete resultater. Det er avgjørende at det etableres permanente institusjoner for å drive arbeidet med Birkelid videre. Dette vil sikre at arbeidet blir mindre preget av en ildsjelkultur, men sikres struktur, ressurser og langsiktighet.

I komplekse utviklingsprosjekter som Birkelid er det behov for deltakende, dialogbaserte og innovative prosesser. Fokus på institusjonalisering kan være en nøkkel til både å videreføre, forsterke og initiere nødvendige prosesser. Dette innebærer også utvikling og/eller etablering av institusjoner hvor kommunene har en avgrenset rolle.

Kristiansand kommune som utviklingsaktør

Kommuner kan ha en rolle som tilrettelegger for dialogbaserte prosesser med relevante aktører lokalt, regionalt og nasjonalt med sikte på å organisere og institusjonalisere utviklingen av Birkelid hensiktsmessig. Våre anbefalinger tar utgangspunkt i kommunenes rolle som samordnende aktør og fokuserer på å utnytte både intern og ekstern faglig spisskompetanse lokalt, regionalt og nasjonalt. Vi peker i neste kapittel på ulike strategier for organisasjonsutvikling som kan være relevante for Birkelid.

Organisering av driften

Vi anser det som hensiktsmessig å etablere en organisasjon som har ansvaret for drift av Birkelid. Gjennom å etablere en egen organisasjon (juridisk enhet) vil man kunne få en bred representasjon av interessenter som for eksempel de to nasjonale tater-/romani-organisasjonene. Denne juridiske enheten vil kunne sette ut daglig drift til andre om det er hensiktsmessig og organisasjonen må heller ikke eie bygget. Etableringen av en juridisk enhet vil åpne for medlemskap i for eksempel The International Coalition of Sites of Conscience eller andre lignende nettverk. En slik organisasjon vil også kunne ha en større legitimitet særlig tatt i betraktning av historien til Sørlandet Barnehem. En egen juridisk enhet står også fritt til å motta økonomiske bidrag fra en rekke private og offentlige fond og stiftelser som ikke gir støtte til kommuner.

Organisasjonsform

Valg av organisasjonsform har betydning for ansvar, risiko, skatt, rettigheter og plikter, samt hvilken frihet du har til å disponere foretakets eiendeler. Valg av organisasjonsform har innvirkning på dine muligheter for finansiering og hvordan du oppfattes i markedet og av potensielle samarbeidspartnere. Hvilken organisasjonsform som er riktig i hvert tilfelle må avgjøres etter en konkret vurdering. Alle organisasjonsformer har sine fordeler og ulemper. Organisasjonsformen kan være relevant både i forhold til drift og eierstruktur.

Forening

En mulighet i fremtidig organisering og drift vil være etablere en forening. Fordelen med en forening er at den har stor fleksibilitet. Det er relativt enkelt å endre struktur og ledelse og det er i utgangspunktet demokratisk oppbygging. En forening kan registreres i Brønnøysundregistrene. En forening kan registreres i Frivillighetsregisteret (mer om dette seinere i dokumentet.) Foreningens overskudd, gjeld eller formue kan ikke deles ut til medlemmene.

En svakhet ved foreninger er at rettsforholdet til foreninger er ikke regulert i egen lov. Det er imidlertid, over tid, utviklet såkalte foreningsrettslige prinsipper som benyttes for å fastslå om man fyller kravene til å være registrert som forening. Foreninger er best egnet som organisasjonsform der man har en relativt stor medlemsmasse som grunnlag for demokratisk utvikling. Dette fungerer for eksempel godt innen idretten. Kulturvirksomheter og kanskje særlig «løser» organiseringer, fungerer ikke optimalt som forening grunnet en mindre aktiv medlemsmasse.

Vurdering

Det vurderes som en alternativ å drifte Birkelid gjennom organisering i en forening. Vi vil allikevel ikke anbefale dette da vi mener andre organisasjonsformer vil være mer hensiktsmessig.

Stiftelse

En stiftelse er et selvstendig rettssubjekt. Som stifter av en stiftelse kan kommunen verken utøve styring over stiftelsens virksomhet eller gjøre krav på andel i stiftelsens overskudd. Stifterne kan ikke løse opp stiftelsen. Stiftelse er bare en hensiktsmessig organisasjonsform der det er ønske om å gjøre virksomheten helt uavhengig av kommunen. Det er lov om stiftelser (stiftelsesloven) av 15. juni 2001 nr. 59 som regulerer denne organisasjonsformen. Det er vanlig praksis å etablere en stiftelse for å eie og drifte virksomheter som Birkelid. Styrken ved stiftelser er at eventuell kapital som skytes inn i en stiftelse har et svært godt rettsvern. En stiftelse kan være en alminnelig stiftelse eller en næringsdrivende stiftelse. Alle stiftelser har et formål. Formålet er bestemt ved opprettelsen av stiftelsen og vernes av stiftelsesloven. Formålet setter rammer for styrets og andre organers myndighet i stiftelsen. Styret må ha en plan for gjennomføring av formålet. En svakhet ved stiftelser kan være lite fleksibilitet. Stiftelser er best egnet til ivareta et formål som er tydelig definert og som vil ha lang gyldighet. Gjennom stiftelsesdokumentet kan man sikre at økonomiske investeringer kan tilbakeføres til tilsvarende virksomhet gjennom vedtekter angående avvikling.

Vurdering

Mange lignende virksomheter som Birkelid er eid eller organisert som en stiftelse. Stiftelse er en meget god organisasjonsform for å ivareta et spesifikt formål. Bruk av stiftelse som organisering av Birkelid vurderes som et godt alternativ. Denne driftsformen vil legge til rette for medlemskap i The International Coalition of Sites of Conscience, da disse ikke tar opp medlemmer som er offentlig virksomhet. En stiftelse står også fritt til å motta økonomiske bidrag fra en rekke fond og stiftelser som ikke gir støtte til kommuner. Som stifter kan Kristiansand kommune legge føringer for stiftelsen gjennom vedtektene. Dette kan for eksempel være stiftelsens formål, styrets sammensetning og retningslinjer for valg av styre. Dette bør kunne gi tilstrekkelig forutsigbarhet og rammer for Kristiansand kommune.

Ideelt aksjeselskap

Et alternativ for drift av Birkelid er et aksjeselskap som har et ideelt formål, dvs. at det ikke skal skaffe aksjeeierne økonomisk utbytte. Det betyr at selskapet har andre mål enn å skaffe eierne økonomisk utbytte, slik som i ordinære aksjeselskaper. Det er likevel underlagt

aksjeloven slik som andre aksjeselskap. Aksjeloven krever at vedtektene til ideelle aksjeselskap skal inneholde bestemmelser om anvendelse av overskudd og av formuen ved oppløsning. Således har det flere likheter med en stiftelse. Det begrensede ansvaret, fleksibiliteten og omsetteligheten av aksjene gjør at et aksjeselskap er å foretrekke dersom man planlegger etablering med flere eiere. Et aksjeselskap er en egen juridisk enhet og som eier er man ikke ansvarlig for mer enn den aksjekapitalen som er innbetalt. Et AS har stor fleksibilitet og har en fordel i at det har et godt kjent og etablert lovverk.

Vurdering

Et ideelt AS ansees å være en mulig løsning for drift og organisering av Birkelid.

Frivillighetsregisteret

Ingen organisasjoner har registreringsplikt i Frivillighetsregisteret, men alle organisasjoner som fyller vilkårene har rett til å registrere seg. For å kunne bli registrert i Frivillighetsregisteret, må virksomheten drive frivillig virksomhet. Den kan ikke dele ut midler til fysiske personer. Det er bare foreninger, stiftelser eller aksjeselskap som kan registreres. Er man registrert i Frivillighetsregisteret kan man søke om momskompensasjon, det vil si at de kan søke om å få kompensasjon for moms de har betalt ved kjøp av varer og tjenester. Det kan også være offentlige eller private tilskuddsordninger som forutsetter registrering i Frivillighetsregisteret.

Samlet vurdering av driftsformer

Videre utvikling av Birkelid kan skje i regi av Kristiansand kommune. I dag er eierskapet til prosjektet plassert hos Byantikvaren. Vi tror det på sikt vil være hensiktsmessig at det etableres et tydelig ansvar i organisasjonen for en slik utviklingsprosess. Det er trolig behov for et politisk vedtak som tydelig plasserer ansvar for utvikling av Birkelid innad i kommunens organisasjon. Vi anser at en almindelig stiftelse vil være en god løsning for organisering av innholdskonsept/utvikling av Birkelid. Vi foreslår av en slik stiftelse får et tydelig formål og et avgrenset mandat. Vi tror at det i en tidlig fase ikke er behov for «daglig drift» av en slik stiftelse og at det ikke er hensiktsmessig av stiftelsen eier bygningen. En stiftelse vil kunne være en trygg og forutsigbar organisasjonsform for utvikling, pilotering og prosjektstyring.

DRIFT OG ØKONOMI

- MODELLER FOR VIDERE UTVIKLING AV BIRKELID

Eiendom og bygningsmasse

Eierskapet til bygningsmassen og eiendommen ligger i dag hos Kristiansand kommune. Vi har underveis i arbeidet ikke fått signaler på at dette ønskes endret. Temaplan for kulturminner i Kristiansand kommune, vedtatt våren 2024 løfter frem Birkelid spesielt og planen uttrykker tydelige ambisjoner for stedet.

Dagens drift av bygg og tilhørende utleievirksomhet bør trolig ivaretas av Kristiansand kommune. Som det fremkommer i denne studien er det behov for rehabilitering av bygningen. Graden av rehabilitering vil være avhengig av hvilke typer aktivitet man legger til bygget. Det være store forskjeller på krav til bygget med tanke på brannsikkerhet, ventilasjon o.s.v avhengig av bruken.

Bygningen fremstår i dag som forfallen utvendig. Det vil være behov for utvendig rehabilitering. Det er fremkommet noe usikkerhet i forhold til tilstand på tak. Vi anbefaler derfor at der gjøres nærmere undersøkelser for å avdekke behov for rehabilitering av taket.

Innvendig fremstår bygningen som i ok forfatning. Det er i nyere tid satt opp enkelte lettvegger og det er nedsenkede himlinger i mange rom. Dette fremstår i dag som uhensiktsmessig og senker den estetiske kvaliteten på bygget. Dette vil det dog være relativt lite kostbart å sette tilbake til original utførelse.

Styring og institusjonalisering

Som nevnt i siste kapittel mener vi det vil være hensiktsmessig at utviklingsarbeidet og innholdsutviklingen på Birkelid ledes og finansieres gjennom en selvstendig juridisk enhet. Denne enheten kan disponere nødvendige lokaler på Birkelid etter nærmere avtale med Kristiansand kommune. Dette kan gjøres gjennom en leieavtale eller gjennom en disposisjonsrett under gitte forutsetninger. Kristiansand kommune kan gjennom valg av selskapsform, eller gjennom statutter og vedtekter beholde en overordnet styring av Birkelid.

Utviklingsprosesser

Som beskrevet tidligere er det pr. nå ikke etablert noen form for organisasjon for Birkelid. Det er heller ikke dedikert noen ressurser fra Kristiansand kommune til det videre arbeidet på Birkelid. Vi tror det derfor vil være formålstjenlig med en en gradvis utvikling av konseptet. For å finne de beste løsningene for Birkelid anbefales det å teste ut ulike konsepter gjennom prosjektarbeid og pilotering.

Prosjektorganisering

Gjennom en prosjektorganisering kan man fokusere innsatsen som gjøres for å oppnå tydelig definerte mål innenfor en planlagt tids- og ressursramme. Prosjektorganisering kan også teste ut forskjellige formater for organisasjon, styring og struktur. Dette kan også forstås som en midlertidig organisasjon. Gjennom å gjøre utviklingsarbeidet som prosjekt sikrer man en forutsigbar ramme rundt arbeidet.

Piloter

Ulike innholdskonsepter og aktiviteter kan testes ut gjennom piloter. En pilot i denne sammenhengen bør forstås som en prøveordning til et eksperiment der man prøver ut aktiviteter for å se om tiltakene gir ønsket effekt og ikke minst for å lære hvordan man kan gjøre ting bedre i det videre arbeidet. Eksempler på piloter kan være DKS-opplegg, foredragsserier, eller lignende.

Faglige ressurser

Avhengig av hvilke prosjekter eller piloter som skal gjennomføres vil det være naturlig å etablere samarbeid med faglig sterke institusjoner og miljøer både lokalt, regionalt og nasjonalt. Prosjektene kan være for eksempel produksjon av utstillinger, Artist in residence- ordninger, foredrag, omvisninger eller annet.

Finansiering

Det finnes en rekke fond og stiftelser som vil kunne være relevante for finansiering av prosjekter og piloter på Birkelid. Som tidligere nevnt vil etablering av en stiftelse for formålet være en god ramme for dette arbeidet. Signalene fra Kulturdirektoratet er at de stiller seg positive til prosjektet. Det vil derfor være naturlig å etablere en dialog med disse om videre utvikling.

Daglig drift og administrasjon av aktiviteter

Behovet for daglige driftsoppgaver og administrasjon vil kunne variere betydelig avhengig av prosjektets fremdrift, finansiering og vil også være sesongbetont. Det kan være hensiktsmessig at man i innledende fase setter ut disse oppgavene til kompetente samarbeidspartnere lokalt. Dette kan være ansatte i Kristiansand kommune, personell som hentes inn på kontrakt eller på anbud. Vi har hatt dialog med Søgne Gamle prestegård om prosjektet og fått signal fra disse om at de kan være en partner i det videre arbeidet.

VURDERING AV ULIKE SAMARBEIDSAKTØRER

Kristiansand kommune

Kristiansand kommune er en stor organisasjon med betydelig kompetanse som er relevant for utviklingen av Birkelid. Prosjekteier i dag er byantikvaren som har tatt initiativ til utvikling av Birkelid og samtidig har etablert en solid politisk forankring gjennom den før nevnte *Temaplan for kulturminner i Kristiansand kommune*. I den videre utviklingen tror vi det vil være hensiktsmessig at det etableres en tverrfaglig prosjektgruppe som kan koordinere det videre arbeidet. Her kan det være relevant med deltakere fra både eiendom (drift), Kultur og kulturarv, kulturarenaer og LIM-koordinator i tillegg til Byantikvar.

Søgne Gamle prestegård

Vi har i arbeidet med studien hatt samtaler med Søgne Gamle prestegård. Denne kulturarenaen anser vi som en relevant samarbeidspartner i det videre arbeidet. Den geografiske nærheten til Birkelid er viktig samt deres kompetanse på drift av kulturarenaer. Deres deltakelse må vurderes av Kristiansand kommune og virksomheten på Søgne Gamle prestegård. Om Kristiansand kommune ønsker å lokalisere noen av sine tjenester på Birkelid er det gode muligheter for å utvikle eiendommen videre og det vil trolig også være ledig kapasitet i nåværende bygningsmasse.

Tater-/romani organisasjoner

Slik vi ser det må alle planer og aktiviteter som omhandler Birkelid utvikles i samråd med tater-/romanifolkets organisasjoner og det må i fellesskap legges tydelige føringer for hva som ansees som relevant og etisk forsvarlig.

Representanter fra organisasjonene kan være aktuelle både som faglige rådgivere og som deltakere i styrende organer (stiftelse). I sin forvaltning av støtteordningen «Den kollektive oppreisningen til romanifolket/taterne» legger direktoratet tydelige føringer som krever deltakelse fra folkegruppen i prosjekter som tildeles støtte. Kulturdirektoratet har fremmet krav med tanke på sin bevilgning til denne studien at det inngås intensjonsavtaler med både Taternes Landsforening og Landsorganisasjonen for Romanifolket. Disse avtalene inngår og legger føringer for videre samarbeid.

Kulturdirektoratet

Kulturdirektoratet har etablert «Faggruppen for den kollektive oppreisningen for romanifolket/taterne». Faggruppens hovedfunksjon er å sikre at representanter for romanifolket/taterne

blir involvert i arbeidet med den kollektive oppreisningen. Faggruppen skal bidra med kunnskap om romanifolket/taternes kultur, språk og historie, og gi råd og innspill til forvaltning og utvikling av den kollektive oppreisningen.

Kulturdirektoratet forvalter støtteordningen «Den kollektive oppreisningen til romanifolket/taterne». Ordningen gir støtte til prosjekter som styrker romanifolket/taternes kultur og historie, prosjekter som styrker språket romani, dokumentasjon og formidling av kunnskap om romanifolket/taternes situasjon og holdningsskapende arbeid.

Slik vi ser det er utviklingen av Birkelid særs relevant for denne støtteordningen.

Museum

En faglig forsvarlig utvikling av Birkelid krever en bred kompetanse. Det faglige arbeidet i det nasjonale museumsnettverket spenner vidt og favner alle virksomhetsområdene, fra forvaltning og bevaring til forskning og formidling. De konsoliderte museene som inngår i det nasjonale nettverket arbeider aktivt for å sikre at museene stadig utvikler et solid faglig grunnlag for sin aktivitet gjennom nye perspektiver og ny kunnskap.

Glomdalsmuseet er en del av Anno Museum og har tatt en lederrolle nasjonalt i formidlingen av tater- og romanikultur og forvaltning av deres kulturminner. Fagkompetansen på Glomdalsmuseet vil kunne være nyttig for Birkelid.

Vest-agdermuseet er det lokale/regionale museet som er representert i det nasjonale museumsnettverket og vil være en naturlig samarbeidspartner i det videre arbeidet med Birkelid.

Lillesand museum har hatt utstillingen «De reisende» som er en privat samling kalt «Romanifolkets Samlinger». De har også hatt andre aktiviteter knyttet til de reisende, de har blant annet arbeidet for å bevare og flytte «Det siste huset etter De reisende på Sørlandet» i samarbeid med Landsorganisasjonen for Romanifolket. Museet er i kommunal drift og har kun én heltidsansatt. Ansvarlig for driften er museumsbestyrer Anne Sophie Høegh-Omdal. Fra januar 2020 ble det slutt på tilskuddet fra fylkeskommunen. Museet er ikke en del av det nasjonale museumsnettverket. Det vil være naturlig å ha en dialog med Lillesand museum om utviklingen av Birkelid for å avdekke mulige felles interesser og samarbeidsmuligheter,

ARKIVET

ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter som holder til sentralt i Kristiansand, og er ett av syv freds- og menneskerettighetssentre i Norge. Senteret er både et minneste og et fremtidsrettet forsknings- og formidlingssenter med bredt nedslagsfelt.

Arkivets samfunnsoppdrag, slik det er formulert i strategiplan 2021-2025:

- Ta vare på den historiske bygningen Arkivet, og utvikle denne som formidlingsarena.
- Bidra til at Norge oppfyller sine forpliktelser til opplæring av barn og unge i demokrati og menneskerettigheter.
- Drive et aktivt formidlingsarbeid som bygger opp om et samfunn forankret i åpenhet, demokrati, menneskeverd og mangfold.
- Medvirke til å styrke demokrati, fred og menneskerettigheter gjennom kunnskapsformidling og holdningsfremmende virksomhet basert på forskning og dokumentasjon.

ARKIVET har etablerte samarbeid med Kristiansand kommune, Agder fylkeskommune, Utdanningsdirektoratet og Universitetet i Agder.

Dembra

ARKIVET er ett av seks sentre som arbeider med Dembra rundt om i landet. Senteret har veiledere for skoler i Sør-Norge. Dembra (Demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger) tilbyr veiledning og ressurser for skole og lærerutdanning. Målet er å styrke skolens arbeid med demokratisk beredskap mot fordommer, fremmedfrykt, rasisme, muslimfiendtlighet, antisemittisme og ekstremisme. Tilbudet, som er ledet av HL-senteret - Senter for studier av Holocaust og livsynsminoriteter, er rettet mot skoler og lærerutdanninger i hele Norge gjennom Freds- og menneskerettighetssentrene. Gjennom sitt arbeid bidrar Dembra med å styrke barn og unges demokratiske kompetanse.

ARKIVETs brede nettverk og fagkompetanse fremstår som relevant i den videre utviklingen av Birkelid.

Universitetet i Agder

Fakultet for humaniora og pedagogikk ved UiA og Institutt for lærerutdanning har relevante studietilbud som har klatre berøringspunkter med ambisjonene for Birkelid.

Referansegruppen for mulighetsstudiet har spesielt løftet frem mulighetene som ligger på Birkelid for læring. Birkelid kan fungere som et godt utgangspunkt for å fortelle skoleungdom, naboer og lokalbefolkning, utdannings- og opplæringsinstitusjoner, spesielt de som utdanner lærere om denne delen av Norges historie.

I lys av dette tror vi et samarbeid med UiA vil kunne gi styrke til prosjektet.

Riksantikvaren

Riksantikvaren er som nasjonal kulturmiljømyndighet ansvarlig for at mangfoldet i samfunnet reflekteres i kulturmiljøene som ivaretas for ettertiden. Siden 2016 har Riksantikvaren arbeidet med å fremme nasjonale minoriteters kulturmiljø. Frem til i dag er det arbeidet med satsinger knyttet til kvenske/norsk-finske, jødiske og skogfinske kulturmiljø.

Riksantikvaren er nå i gang med satsingene for romanifolket/taterne. Målet for satsingen er en bevaring av et representativt utvalg av kulturminner, det er også et mål med kunnskapsutvikling og bevisstgjøring om taternes kultur og levesett. Arbeidet skal ha et sterkt fokus på involvering og medvirkning fra folkegruppen.

Birkelid er et åsted for storsamfunnets overgrep mot en nasjonal minoritet og således et sentralt nasjonalt kulturminne knyttet til tater/romanifolkets historie.

The International Coalition of Sites of Conscience

The International Coalition of Sites of Conscience er et globalt nettverk av historiske steder, museer og minnesmerker som er dedikert til å fremme og beskytte menneskerettigheter over hele verden grunnlagt i 1999. Koalisjonen er det eneste verdensomspennende nettverket av minneste. Med over 370 medlemmer i mer enn 65 land arbeider organisasjonen for å styrke medlemsorganisasjonene gjennom bevilgninger, nettverksbygging, opplæring med mer. Vi mener at rammene som ligger i prinsippene for en Site of Conscience harmonerer godt med de innspillene som er kommet frem i dialogen med referansegruppen.

Det er imidlertid viktig å understreke at det å etablere et Site of Conscience forplikter.

Etableringen må følges opp med relevante aktiviteter som undervisning, utstillinger og deltakelse i den offentlige samtalen om relevante tema. Det vil kreve en aktiv holdning og må følges opp over tid.

ANBEFALINGER

Overordnet tilnærming

Det er viktig å ta vare på sporene etter tater-/romani-kultur i Norge. Også de sporene som er forbundet med det norske samfunnets overgrep, vonde opplevelser og minner. Vårt utgangspunkt er at Birkelid kan spille en viktig rolle i formidling av denne vanskelige historien. Vi ser at det er muligheter og behov for å formidle en vanskelig del av vår historie, som også er relativt nær oss i tid. I arbeidet med denne studien har det blitt avdekket en tydelig vilje hos Kristiansand kommune til å satse videre på utvikling av Birkelid. Dette er tydeliggjort gjennom nylig vedtatt Temaplan for Kulturminner i Kristiansand kommune 2024–2034. Denne planen løfter frem minoritetens kulturarv og Birkelid spesielt. En satsing på Birkelid innenfor rammene av det som anbefales i denne rapporten er slik vi ser det i tråd med de nasjonale ambisjonene om å styrke folkegruppen. I vår dialog med referansegruppen og tater/romanifolkets organisasjoner opplever vi en tilslutning til studien og våre anbefalinger.

Utfordringer/ barrierer

Birkelid er en fysisk manifestasjon av en vanskelig og betent historie. Mange mennesker har vonde minner og Birkelid representerer et traume for en folkegruppe som har en lang historie med overgrep og undertrykkelse. Dette har satt dype spor og det er fortsatt en manglende tillit mellom folkegruppen og storsamfunnet (myndighetene). I vår dialog med referansegruppen og andre representanter for tater/romanifolket har vi sett at den tidligere uretten som er begått fortsatt preger samtalene og at det er behov for en videre bearbeiding og forsoning.

Styring og institusjonalisering

Det er avgjørende at det etableres permanente institusjoner for å drive arbeidet med Birkelid videre. Dette vil sikre at arbeidet blir mindre preget av en ildsjelkultur, men sikres struktur, ressurser og langsiktighet. I komplekse utviklingsprosjekter som Birkelid er det behov for deltakende, dialogbaserte og innovative prosesser. Fokus på institusjonalisering kan være en nøkkel til både å videreføre, forsterke og initiere nødvendige prosesser. Dette innebærer også utvikling og/eller etablering av institusjoner hvor kommunene har en avgrenset rolle. Vi anbefaler at utviklingsarbeidet og innholdsutviklingen på Birkelid ledes og finansieres gjennom en Stiftelse opprettet av Kristiansand kommune. Denne stiftelsen kan disponere

nødvendige lokaler på Birkelid etter nærmere avtale med Kristiansand kommune. Dette kan gjøres gjennom en leieavtale eller gjennom en disposisjonsrett under gitte forutsetninger.

Kristiansand kommune som utviklingsaktør

Vi anbefaler at Kristiansand kommune tilrettelegger for dialogbaserte prosesser med relevante aktører lokalt, regionalt og nasjonalt med sikte på å organisere og institusjonalisere utviklingen av Birkelid hensiktsmessig. Våre anbefalinger tar utgangspunkt i kommunenes rolle som samordnende aktør og fokuserer på å utnytte den eksterne spisskompetansen som finnes lokalt, regionalt og nasjonalt.

Vi tror det er behov for en målrettet og strukturert tilnærming for å skape et godt tilbud over tid. Ad hoc- løsninger og periodisk aktivitet basert på entusiasme og idealisme er vel og bra men vil ikke være tilstrekkelig for å etablere robuste tilbud som er varige og uavhengige av enkeltpersoner og initiativ. Vi anbefaler at det utvikles en overordnet strategi som legger rammer for en videre satsing. Her blir det viktig å etablere strukturer og rutiner samt at det avsettes dedikerte personalressurser for arbeidet.

Samskapende prosesser

Samskaping handler om å invitere inn til likeverdige samarbeidende partnerskap hvor ulike aktører får gi selvstendige bidrag til å definere, designe, implementere og drive fram løsninger sammen med fagmiljøer, forvaltning og politiske myndigheter. Arbeidet med utvikling av Birkelid må skje i tett dialog med tater/romanifolket og arbeidet må være preget av likeverdighet og felles innsats hvor mange ulike interessenter arbeider som samarbeidspartnere. Målet med disse samarbeidene må være å utvikle Birkelid til det beste for alle de involverte parter.

Profil og innholdskonsepter

Våre anbefalinger for profil og innholdskonsepter tar utgangspunkt i Sørlandets Barnehjems helt spesiell historie. Denne historien både åpner opp for ideer og muligheter samtidig som den legger tydelige føringer på hva som oppleves som etisk og relevant. Disse perspektivene har vært retningsgivende for oss i arbeidet med å vurdere relevante konsepter for Birkelid. Vi har underveis i arbeidet fått en rekke innspill og vil særlig trekke frem dialogen med referansegruppen som viktig. Dialogen med oppdragsgiver har også vært sentral i arbeidet.

Et minnested, Sites of conscience

I møte med referansegruppen har vi erfart at behovet for å huske konkurrerer ofte med det like sterke presset om å glemme. Vi tror at å «glemme», selv med de beste intensjoner, eller å slette fortiden kan hindre nye generasjoner i å lære av feilene som ble begått og ødelegge muligheter for å utvikle ny forståelse fra alle parter.

Et Site of Conscience er et minnested – for eksempel et historisk sted, stedsbasert museum eller minnesmerke – som forhindrer at historien glemmes og arbeider for å fremme mer rettferdige og humane samfunn i dag. Et slikt minnested (Sites of Conscience) gir rom for å huske og bevare vanskelige minner, og det gir muligheter for å knytte forbindelser mellom fortiden og relevante dagsaktuelle menneskerettighets-spørsmål. Prinsippene for organisasjonen er sammenfallende med ønsker og ambisjoner som er kommet frem i dialogen med oppdragsgiver og referansegruppen:

- Tolke historie med utgangspunkt i stedet
- Engasjere publikum i programmer som stimulerer til dialog om aktuelle sosiale spørsmål
- Stimulere til en offentlig samtale om problemstillinger knyttet til sitt minnested
- Engasjere seg lokalt, nasjonalt og internasjonalt for å arbeide for sannhet og rettferdighet

Vi mener at rammene som ligger i prinsippene for en Site of Conscience harmonerer godt med de innspillene som er kommet frem i arbeidet med denne studien.

Det er imidlertid viktig å understreke at det å etablere et Site of Conscience forplikter. Etableringen må følges opp med relevante aktiviteter som undervisning, utstillinger og deltakelse i den offentlige samtalen om relevante tema. Det vil kreve en aktiv holdning og må følges opp over tid. Innenfor rammene av et minnested/Site of Conscience vil det være rom for å utforske og pilotere ulike konsepter. Denne studien lanserer følgende konsepter:

Senter for de reisendes kultur

Vi tror at Birkelid kan være en god arena for formidling av tater-/romani-kultur. Men vi vil understreke at dette må settes inn i en tydelig sammenheng som formidler og respekterer den historien som stedet bærer med seg. Og at kulturformidlings-funksjonen bør være underordnet minnested-funksjonen. All aktivitet på Birkelid må gjøres med respekt for de mange vonde skjebner og personlige tragedier som er knyttet til stedet. Organiseringen av en slik aktivitet må skje i samråd med tater/romanifolkets organisasjoner og det må legges tydelige føringer for hva som ansees som relevant og etisk forsvarlig.

Vi tror at den opprinnelige planen for Birkelid som et senter for dokumentasjon og formidling av kulturen og historien til romanifolket kan være et godt utgangspunkt å arbeide videre

med, men dette vil kreve en sterk faglig forankring og det vil være behov for betydelig støtte fra nasjonale institusjoner for å sikre et etterrettelig og faglig forsvarlig dokumentasjonssenter.

Artist in residens

Vår vurdering er at en AIR-ordning for Birkelid vil kunne være en god måte å skape liv og aktivitet i bygget. Utviklingen av en AIR-modell for Birkelid kan skje gjennom pilotering og prøveprosjekter. Man kan teste ut omfang, varighet og hyppighet for å finne et format som er tilpasset ressurser og organisatorisk kapasitet. Vi anbefaler at man etablerer samarbeid med nasjonale og internasjonale organisasjoner for å markedsføre et slikt tilbud og for å tilegne seg kunnskap og faglig kompetanse.

Samlet vurdering av innholdskonsept

Vi mener det er avgjørende at alle planer og aktiviteter som omhandler Birkelid utvikles i samråd med tater-/romanifolkets organisasjoner og det må i fellesskap legges tydelige føringer for hva som ansees som relevant og etisk forsvarlig. De forslagene som er vurdert her utelukker ikke hverandre og vil alle kunne fungere i samspill med hverandre.

Et nøkkelspørsmål vil være hvordan man i den videre utviklingen skal sikre kvalitet og troverdighet knyttet til de valgene man tar. Det vil i de neste kapitlene drøftes ulike organisasjons- og driftsformer. Dette må sees i sammenheng med de innholdskonseptene man velger å arbeide videre med.

Uansett hvilke innholdskonsepter man velger for å utvikle Birkelid vil det være behov for å tilføre ressurser både administrativt, faglig og økonomisk. Det vil være behov for etablere et stort nettverk av samarbeidspartnere, lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

Organisering

Vi anser det som hensiktsmessig å etablere en organisasjon som har ansvaret for drift av Birkelid. Gjennom å etablere en egen organisasjon (juridisk enhet) vil man kunne få en bred representasjon av interessenter som for eksempel de to nasjonale tater/romani-organisasjonene. Denne juridiske enheten vil kunne sette ut daglig drift til andre der det er hensiktsmessig og organisasjonen må heller ikke eie bygget.

Etableringen av en selvstendig juridisk enhet vil åpne for medlemskap i for eksempel The International Coalition of Sites of Conscience eller andre lignende nettverk. En slik organisasjon vil også kunne ha en større legitimitet særlig tatt i betraktning av historien til Sørlandets barnehjem. En egen juridisk enhet står også fritt til å motta økonomiske bidrag fra en rekke private og offentlige fond og stiftelser som ikke gir støtte til kommuner.

Vi anser at en stiftelse vil være en god løsning for organisering av innholdskonsept/utvikling av Birkelid. Vi foreslår av en slik stiftelse får et tydelig formål og et avgrenset mandat. Vi tror at det i en tidlig fase ikke er behov for «daglig drift» av en slik stiftelse og at det ikke er hensiktsmessig av stiftelsen eier bygningen. En stiftelse vil kunne være en trygg og forutsigbar organisasjonsform for utvikling, pilotering og prosjektstyring.

Kommunal forankring

Videre utvikling av Birkelid kan skje i regi av Kristiansand kommune. I dag er eierskapet til prosjektet plassert hos Byantikvaren. Vi tror det på sikt vil være hensiktsmessig at det etableres et tydelig ansvar for en slik utviklingsprosess. Det er trolig behov for et politisk vedtak som tydelig plasserer ansvar for utvikling av Birkelid innad i kommunens organisasjon.

Eiendom og bygningsmasse

Eierskapet til bygningsmassen og eiendommen ligger i dag hos Kristiansand kommune. Vi har underveis i arbeidet ikke fått signaler på at dette ønskes endret. Temaplan for kulturminner i Kristiansand kommune, vedtatt våren 2024 løfter frem Birkelid spesielt og planen uttrykker tydelige ambisjoner for stedet.

Dagens drift av bygg og tilhørende utleievirksomhet bør trolig ivaretas av Kristiansand kommune.

Som nevnt i siste kapittel mener vi det vil være hensiktsmessig at utviklingsarbeidet og innholdsutviklingen på Birkelid ledes og finansieres gjennom en selvstendig juridisk enhet. Denne enheten kan disponere nødvendige lokaler på Birkelid etter nærmere avtale med Kristiansand kommune. Dette kan gjøres gjennom en leieavtale eller gjennom en disposisjonsrett under gitte forutsetninger. Kristiansand kommune kan gjennom valg av selskapsform, eller gjennom statutter og vedtekter beholde en overordnet styring av Birkelid.

Daglig drift og administrasjon av aktiviteter

Behovet for daglige driftsoppgaver og administrasjon vil kunne variere betydelig avhengig av prosjektets fremdrift, finansiering og vil også være sesongbetont. Det kan være hensiktsmessig at man i innledende fase setter ut disse oppgavene til kompetente samarbeidspartnere lokalt. Dette kan være ansatte i Kristiansand kommune, personell som hentes inn på kontrakt eller på anbud. Vi har hatt dialog med Søgne Gamle prestegård om prosjektet og fått signal fra disse om at de kan være en partner i det videre arbeidet.

Samarbeidsaktører

I den videre utviklingen tror vi det vil være hensiktsmessig at det etableres en tverrfaglig prosjektgruppe internt i Kristiansand kommune som kan koordinere det videre arbeidet. Her kan det være relevant med deltakere fra både eiendom (drift), Kultur og kulturarv, kulturarenaer og LIM koordinator i tillegg til Byantikvar.

For å gi en satsing på Birkelid troverdighet og nødvendig legitimitet blir det viktig å bygge opp et sterkt nettverk av samarbeidspartnere, lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

Prosjektet må tilføres ressurser både administrativt, faglig og økonomisk.

I lys av Birkelid sin vanskelige og betente historie blir det ekstra viktig at den faglige forankringen er uavhengig og etterrettelig. Vi anbefaler derfor at satsingen etablerer samarbeid med lokale, regionale og nasjonale institusjoner innen akademia, museum og forvaltning.

Slik vi ser det må Birkelid utvikles i samråd med tater/romanifolkets organisasjoner og folkegruppen må ha et eierskap til satsingen. Representanter fra organisasjonene kan være aktuelle både som faglige rådgivere og som deltakere i styrende organer (stiftelse). I sin forvaltning av støtteordningen «Den kollektive oppreisningen til romanifolket/taterne» legger Kulturdirektoratet tydelige føringer som krever deltakelse fra folkegruppen i prosjekter som tildeles støtte.

Videre utvikling

Som beskrevet tidligere er pr. dato ikke etablert noen form for organisasjon for Birkelid. Det er heller ikke dedikert noen ressurser fra Kristiansand kommune til det videre arbeidet på Birkelid. Vi tror det derfor vil være formålstjenlig med en en gradvis utvikling av konseptet. For å finne de beste løsningene for Birkelid anbefales det å teste ut ulike konsepter gjennom prosjektarbeid og pilotering.

Prosjektorganisering

Gjennom en prosjektorganisering kan man fokusere innsatsen som gjøres for å oppnå tydelig definerte mål innenfor en planlagt tids- og ressursramme. Prosjektorganisering kan også teste ut forskjellige formater for organisasjon, styring og struktur. Dette kan også forstås som en midlertidig organisasjon. Gjennom å gjøre utviklingsarbeidet som prosjekt sikrer man en forutsigbar ramme rundt arbeidet.

Piloter

Ulike innholdskonsepter og aktiviteter kan testes ut gjennom piloter. En pilot i denne sammenhengen bør forstås som en prøveordning til et eksperiment der man prøver ut aktiviteter for å se om tiltakene gir ønsket effekt og ikke minst for å lære hvordan man kan gjøre ting bedre i det videre arbeidet. Eksempler på piloter kan være DKS opplegg, foredragsserier, eller lignende.

Faglige ressurser

Avhengig av hvilke prosjekter eller piloter som skal gjennomføres vil det være naturlig å etablere prosjektsamarbeid med faglig sterke institusjoner og miljøer både lokalt, regionalt og nasjonalt. Prosjektene kan være for eksempel produksjon av utstillinger, Artist in residence- ordninger, foredrag, omvisninger eller annet. Prosjektarbeidet kan være en god måte å teste ut samarbeid med ulike institusjoner og organisasjoner med tanke på et mer forpliktende langsiktig samarbeid i fremtiden.

Finansiering

Det finnes en rekke fond og stiftelser som vil kunne være relevante for finansiering av prosjekter og piloter på Birkelid. Som tidligere nevnt vil etablering av en stiftelse for formålet være en god ramme for dette arbeidet. Signalene fra Kulturdirektoratet er at de stiller seg positive til prosjektet. Det vil derfor være naturlig å etablere en dialog med nasjonale og regionale myndigheter om videre utvikling.

Bygningens tilstand og kulturminneverdier

Den symbolske verdien av bygningen er svært stor. Den kan vekke vonde minner hos mange, men står også tydelig fram som et fysisk, synlig bevis på politikken som Norge førte gjennom mange år. Den har dermed også en stor historisk verdi som sted for formidling av denne historien. Det er også en stor identitetsverdi knyttet til bygningen for taterbefolkningen i området og i landet for øvrig.

Autentisitet har også betydning for verdien av kulturminnet Birkelid. At bygningen er relativt lik opprinnelig utførelse forsterker kulturminneverdier og potensialet for formidling av historien. En forsiktig tilbakeføring av rommene til slik de var den gang det var barnehjemsdrift vil bidra positivt til dette. Tilbakeføring av mindre endringer ellers på bygningen vil også være heldig. Det bør være et mål at alle endringer som foretas tilfører bygningen opprinnelige egenskaper. Vi anbefaler at det så raskt som mulig gjennomføres vedlikehold på fasade for å sikre bygningen mot ytterligere forfall. Vi anbefaler derfor at der gjøres nærmere undersøkelser for å

avdekke behov for rehabilitering av taket. Vi anbefaler videre at det lages en plan for rehabilitering og tilbakeføring av bygningen i tråd med antikvariske prinsipper.

Brannteknisk vurdering

Den eksisterende bygningsmassen, har tidligere kun vært tilrettelagt for varig bruk i 1. og 2.etasje. Etasjene kan utnyttes til ulike formål, så fremt utettheter i branncellebegrensende konstruksjoner utbedres. Det forutsettes at 3.etasje ikke benyttes til varig personopphold. Ved ønske om å utnytte 3.etasje og eventuelt kjellerplan, vil man måtte gjennomføre branntekniske tiltak. Dette vil medføre installasjon av et automatisk slukkeanlegg som også vil være et godt sikringstiltak for å ivareta verdisikkerheten i bygget.

Løsningsforslag med tiltak

Ved gjennomføring av branntekniske tiltak, vil man kunne løfte bygningens branntekniske tilstand, slik at man tilfredsstiller krav gitt for bygningsbrannklasse 2.

Dette vil gi mulighet for utvidet utnyttelse av kjellerplan og 3.etasje, i tillegg til at det vil være enklere å etablere flere brannceller i 1. og 2.etasje. Ved oppdeling av etasjene må man se nærmere på alternative rømningsretning fra vindu/balkong på gavlvegger.

Forholdene vil medføre søknadsplikt hvor TEK17 skal legges til grunn for prosjekteringen.

Følgende forhold må minst oppgraderes (det presiseres at dette ikke er en uttømmende liste):

- Oppgradering av branncellebegrensende konstruksjoner, etasjeskiller og brannvegger mot trapperom, slik at disse minst tilfredsstiller krav til EI 60 [B 60].
- Tiltak for ivaretagelse av kjølesone mellom brannceller i ulike plan, dette vil eksempelvis være installasjon av et automatisk slukkeanlegg, eller eventuelt oppgradering av vinduer.
- Kartlegging og tilrettelegging av tilgjengelig slokkevann for brannvesenet.
- Ved oppdeling i ulike brannceller må også alternative rømningsretninger vurderes, eventuelt om man etablerer en rømningskorridor mellom trapperommene.

Med utgangspunkt i at man oppgraderer bygningsmassen slik at denne tilfredsstiller brannklasse 2, vil man kunne utnytte samtlige plan i bygningen hvor brukerformål vil kunne være et av følgende eller en kombinasjon av disse: Bolig, skole, barnehage, fritidshjem, håndverk og lager eller kontorer, samlingslokale eller museum.

Vi anbefaler at bygningen oppgraderes til å tilfredsstille brannklasse 2. som vist i løsningsforslaget. Dette vil gi et handlingsrom for å utvikle Birkelid i tråd med ambisjonene som er lansert i denne studien.

KILDER

- Arkiv etter Norsk misjon blant hjemløse kom til Riksarkivet i Oslo i 1991, (Arkivreferanse: RA, PA-0793)
- En studie av taternes kultur i Norge, Anne-Mari Larsen. Barn nr. 4 2008:29–44, ISSN 0800–1669 © 2008 Norsk senter for barneforskning
- Barnehjem og barnevernsinstitusjoner i Vest-Agder, En kortfattet historisk oversikt. Statsarkivet i Kristiansand / Interkommunalt Arkiv i Vest-Agder IKS 2008
- Møtebok for Sogndalen kommune, arkivkode 233840
- St.prp. nr. 96, (2000-2001) Salg av deler av statens eiendom Birkelid. Tilråding fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet av 1. juni 2001,
- Gransking av skole- og barnehjem i Aust-og Vest-Agder, 2009. ISBN 978-82-997701-1-8
- A Toolkit for Co-Created Community Engagement Projects. The Migration Museum UK
- Safe Containers for Dangerous Memories, Sarah Pharaon, Sally Roesch Wagner, Barbara Lau, and Mari´a Jose´ Bolan˜ a Caballero. ISSN: 0272-3433,
- Riksantikvaren - Direktoratet for kulturminneforvaltning. www.ra.no
- <https://arkivet.no>
- <https://glomdalsmuseet.no/>
- <https://www.hlsenteret.no/>
- <https://utoya.no/>
- <https://www.sitesofconscience.org/>